

Atụta Asụsụ n'obodo n'inyocha ekele na ndụ ndị ntorobia n'Igbo

*Oyeka, Chiamaka Ngozi
Ngalaba Omumuihe Afrika Na Eshia
Alaka Nkà, Mahadum Legọsi*

Umi

Ekele bụ ụzọ mmadụ si egosiputa ihuoma na nkwanye ugwu o nwere n'ebe mmadụ ibe ya nọ. Na ndụ ndị Igbo, ekele na-egosiputa asụsụ ma omenala ha. Nchoputa na-egosi na ụfọdụ ndị ntorobia, ndị nke a na-ele anya na ọ bụ ha ga-anochi anya ndị okenye n'ikwalite asụsụ na omenala Igbo, anaghị agbasochazi usoro ndị Igbo si ekele ekele. Ọ bụ onodu di otu a kpalitere mmuo odee iji mee nchocha a. Ebumnobi nchocha a bụ ileba anya n'udi ekele ndi ntorobia Igbo na-enyerita onwe ha, ihe butere udi ekele a, ihe udi ekele a ga-ebutere asụsụ Igbo, tinyere ihe ndi a ga-eme iji were kwalite ekele ndi Igbo na ndu ndi ntorobia. Ochocha hooro ndi ntorobia iri ise, umunwaanyi iri abuo na ise na umunwoke iri abuo na ise, iji mee nchocha ya. A gbara ufo du ndi ntorobia ajuju onu ma sitekwa n'aka ndi nnyemaka nchocha nwetakwuo udi ekele ufo du ndi ntorobia Igbo na-enye onwe ha. Nchoputa na-egosi na ekele ndi ntorobia na-enyerita onwe ha n'oge ugbua di n'udi asusu Igbo, nke Bekee, nke Bekee akataramnanya (pijin Englishi) na ngwakorita asusu Bekee na nke Igbo. Udi ekele ndi a bu otu n'ihe ndaputa so mbiakorita asusu. Nchoputa na-egosikwa na nhoro asusu ekele a bu nke na-ewuru ogbo ha. Ha huru ya dika uzọ dabara adaba ma di mfe iji kelee ekele. Udi ekele a akwaliteghi asusu Igbo. Ochocha na-atuta aro na ọ di mkpa ikuziri ndi ntorobia ekele ndi Igbo na uru ekele ndi a bara, ma kpalite mmuo ha itinye ya n'oru. Ọ bụ site n'uzo di otu a ka a ga-esi tinye aka n'ikwalite asusu na omenala Igbo.

Okpurukpu okwu ga: omenala, asusu n'obodo, ekele, ndi ntorobia, mbiakorita asusu.

1.0 Mkpelite

Ekele bụ otu n'ime ụzọ mmadụ si egosiputa ihuoma o nwere n'ebe mmadụ ibe ya nọ. Ọ bụ otu n'ime ụzọ kachasi mkpa e si akwalite mmekorita mmadụ na ibe ya. Oge mmadụ zutere ibe ya n'uzo, ihe mbu o tosirị ime bu ikele ya ekele. Ndi Igbo na-ekwu n'okwu na 'e kwe ekele, ihu asaa'. Nke a putara na ikele mmadụ ekele bu otu n'ime ụzọ mmadụ si emepe ụzọ nye mmekorita ya na ibe ya. Ekele bu ihe e jiri mara ndi Igbo (Ogbalu, 1974). Ihe nkowa a putara bu na a maara ndi Igbo dika ndi ji ikele ekele were kporo ihe. Osuagwu (1979) kowara na, "Ekele bu otu n'ime ụzọ ha ji egosi ihu ocha, mmasi na inabata mmadu". Nke a putara na oge mmadụ kelere ibe ya, o gosiri na onye ahụ nwere mmasi na obioma n'ebe onye o kelere nọ. o gosikwara ezigbo nnabata. Ekele nwere ike iputa ihe n'udi okwu e kwuru n'onu moobu n'udi mmeghari ahụ di ichi ichi dika igbu opi, ikwe n'aka moobu ibi oma. Obodo di ichiiche n'ala Igbo nwere usoro ha na-esi ekelekorita onwe ha. Dika o siri metuta ohaobodo n'ala Igbo, e nwere usoro a na-agbasoga were ekele ekele. Usoro a metutara afo ole onye di, ma onye a na-ekwu maka ya abu nwoke ka ọ bu nwaanyi, ogo onye, dika onye/ndi chiri echichi na ndi kpara ike n'obodo. Ọ bụ ihe ndi a e deturu na-enye aka igosiputa onye ga-ebu ụzọ kelee ekele na etu ọ ga-esi were kelee ya bu ekele. Iji maa atụ, a turu anya na ọ bu nwata ga-ebu ụzọ kelee okenye. Ọ buru na nwata nwoke zu ogbo ya bu nwaanyi n'uzo, a na-ele anya na ọ bu nke nwaanyi ga-ebu ụzọ wee kelee nke nwoke ekele. Ndi okenye na-ekelerita onwe ha site n'itu onwe ha aha otutu ha di ichiiche. Ọ buru ndi chiri echichi, ha na-eji akupe ha ana aka iji gosiputa na ha chiri echichi. A na-etu ndi kpara ike aha

otutu gosiputara ike ha kpara oge e zuru ha n'uzo. Iji maa atụ, a na-etụ onye gburu agụ 'Ogbuagụ'. Obodo dī ichiiche na-eji opi ekele akanaachi obodo ha. Oge mmadụ zuru ikwu ya, ọ na-ebi ya oma n'ihī na ndī Igbo kwenyere na mmetuta ahụ ụmụnne dī uto ma burukwa ihe ziri ezi.

Ndī Igbo ejighi ikele ekele egwuri egwu. Ha na-ebido kuzibere ụmụ ha etu e si ekele ekele site n'oge ha dī ntakiri. A na-akuziri ha ikele mmadụ niile, ma ndī ha ma, ma ndī ha amaghi, ma ndī kwere ekele ma ndī ekweghi. Ndī Igbo na-ekwu n'okwu si ka 'e kelee onye ntiike, elu anughi, ala anu'. Ekwealor (1998:33) kowara na "... N'etiti ndī Igbo, a na-eleda onye anaghi ekele mmadụ anya nke ukwu; a na-ewekwa ya dika ajo mmadụ". Onweghi onye ga-achọ ka e ledaa ya anya ma ya fodu iwe ya dika ajo mmadụ. Ọ bụ n'ihī nke a ka ndī Igbo ji eweputa oge ma tinye uchu n'izu ụmụ ha ka ha mụta usoro dabara adaba isi were na-ekele ekele. Ndī Igbo were ekele dika ihe bara nnukwu uru. Ọ bughī naanī na ekele na-akwalite ezi mmekorita n'etiti mmadụ na ibe ya kama na ọ na-eme ka a hụ mmadụ dika onye nwere ezi ozuzu. Oge nwata kelere okenye, ọ na-ebutere ya ukwu ngozi n'ihī na nzaghachi okenye zara ekele ahụ na-abukari ngozi ka ọ na-enye onye kelere ya. Ikele ekele na-eme ka mmadụ nwete otutu ihuoma n'ebe mmadụ ibe ya nọ.

Odidi ekele ndī Igbo na-adikari n'udi ajuju dika: 'I boola chi? Kedū ka unu mere? I na-arū? Wee diri gaba. Onye a juru na-azaghachikwa. Ọ bụ onodu na-ebute udi ekele ndī Igbo na-ekele karichaa oge ututu gacharala. Ekele dī oke omimi na ndū ndī Igbo n'ihī na ha adighi ekele ekele iji wee mezuo iwu na e kelere mmadụ kama na ọ bụ etu ha si egosiputa obioma ha nwere n'ebe ibe ha nọ. Iji maa atụ, oge onye Igbo juru ibe ya 'I boola chi?' ihe ọ na-egosiputa bụ na onye kelere ekele a ma na abali toro nnukwu ogologo ma juputakwa n'ihe egwu dī ichiiche. E si n'udi ekele a nke bụ ajuju were na-achọ imata ma onye a na-aju/ekelē na o hikwara ura nkeoma ka o nwere ihe dakwasara ya n'abali. Onye na-aju/ekelē ekele a na-esikwa n'uzo dī otu a mata ma o nwere uzo ọ ga-esi tinye aka iji mee ka ihe ka gaara onye ọ na-ekele nkeoma. Ekele ndī Igbo anaghi akwusi naanī n'etiti ndī zuru onwe ha. A na-aju ase ezinaulo iji mata ma udo ọ dikwa. Ọ bụ n'ihī nke a ka e ji ajụ ase nne, nna, nwunye na ụmụaka (Hụ Ofomata, 2012).

Ndī Igbo na-esi n'udi ekele ha na-ekele onwe ha n'ogbakọ dī ichiiche echetara onwe ha oru diri ha. Iji maa atụ, oge a nọ n'ogbakọ, a na-ekele:

Igbo kwenụ/Igbo mmamma nū!

Rienū!

Nuonu!

Zuonu!

Oge onye na-ekele ekele a kpalitere mmuo ndī ọ na-ekele ma mee ka ebe niile daa juu, ka mmadụ niile malite ige ya ntị site n'ikele ha 'Igbo kwenụ, moobu 'mmamma', ihe na-esozī ya bụ ofo oma – rienū! nuonu! Ọ bụ onye mmadụ huru n'anya ka ọ na-agoro ofo ka ọ kpata ego ọ ga-eji rie ihe ma nuo ihe onunu so ya. Ezi oriri na onunu na-enye aka ichekwaba ndū na ahuike. A na-echetekwara ndī mmadụ oru diri ha site n'ikele ha 'zuonu!'. Ọ bụ ozuzu nwa bụ ihe kacha mkpa na ndū ndī Igbo n'ihī na ọ bụ ụmụ a zuru nke oma ga-anochite anya ndī okenye. Agburu enweghi ndī ntorobia ga-anochi ha bụ ochichi ka ọ ga-echi. Oge ufodu, onye na-enye ekele a na-agbakwunyekwa 'umụ unu ga-azu unu'. Ekele a gosiputawagara ekpere zuru oke n'ebe ezinaulo onye Igbo nọ. Ndī Igbo kwenyere na "onye chuo, o rie". Nke a putara na onye tachaa ahuhu zuo umu, umu ya ga-azukwa ya oge o mere okenye. Ekpere a metutara ogologo ndū n'ebe ma nne na nna nọ ma n'ebe umu ha nọ n'ihī na ọ bụ onye dī ndū ga-azu mmadū; ọ bukwa onye dī ndū ka a ga-azu. O gosiputakwara ochichoobi ndī Igbo nke bụ imuta umu maara ihe. Ọ bụ naanī nwa ma ihe ga-enwe uche ighota na ọ bụ oru ya izu nne na nna ya oge akụ batabara ya aka. Ọ dī mkpa

irutu aka na udi ekele a bu naani umu nwoke ka o diiri. Ozo, udi ekele a adighi n'udi ajuju kama o kara daba na ntimiwu. E lee anya n'ekere ndi Igbo, a ga-achoputa na ha si na ya ekpe ekpere ma na-egosiputakwa ochicho obi ha.

Nchoputa e nwere n'oge ugbua na-egosi na ekele ndi ntorobia Igbo na-enyekorita onwe ha nwere ka o si di. O bu nke a kpalitere mmuo Omenchocha ilebanye anya n'udi ekele ndi ntorobia Igbo na-enyerita onwe han'oge ugbua iji mata udi ya di ichiiche, ihe kpatara ha jiri horo udi ekele ndi a ha na-ekere, ihe ndi ntorobia na-eche na udi ekele ha na-ekere ga-ebutere asusu na omenala Igbo tinyere ihe ndi a ga-eme iji kwalite ekele ndi gbadoro ukwu n'asusu na omenala Igbo.

2.0 Usoro Oru nchocha

Ochocha bu nwaafu Igbo toro n'ala Igbo ma burukwa onye nkuzi na-akuziri ndi ntorobia. Ihe o na-anuta n'onu ndi o na-akuziri na nke o na-anukwa n'ime obodo na n'ime ahia, ebe otutu ndi ntorobia na-azu ahia nyeere ya aka inwete ihe ndi o jiri kwara ngwaoru edemede a.

Ozo, ochocha hotara ndi ntorobia asato, umu nwoke ano na umu nwaanyi ano, ndi nyeere ya aka n'ichokota ihe ndi e ji dee edemede a.

Ochocha na ndi nyeere ya aka n'oru a gbara ndi ntorobia iri ise -umu nwaanyi iri abuo na ise na umu nwoke iri abuo na ise- ajuju onu, iji choputa udi ekele ha na-ekelekorita onwe ha, ihe kpatara ya, ihe ha na-eche na udi ekele ha na-ekere ga-ebutere asusu na omenala Igbo, tinyere ihe ndi a ga-eme iji mee ka ekele ha na-ekelekorita onwe ha daba n'asusu na omenala Igbo. Ihe ndi a gbatarara n' ajujuonu na ihe ndi ozo a choputara ka e jiri kwara ngwaoru n'edemede a. Iji mee ka edemede a di mfe nghota, e keriri udi ekele ndi ntorobia na-enyerita onwe ha uzọ ise. Usoro Ochocha gbasoro na nchocha a bu ikowami mkpuruokwu ekele ndi a n'otu n'otu, karichaa dika ha siri metuta asusu Igbo.

3.0 Ntuleghari agumagu

Na nkebite a, a ga-enyocha okpurukpuokwu ndikara putara ihe n'oru nchocha a. Ha bu: omenala, asusu n'obodo, ekele, ndi ntorobia, na mbiakorita asusu. Ntule ndi a bu iji mee ka nghota oru a ka di mfe. Okorji na Akaeze (2009:97) meturu aka na nkowa Zanden nyere maka Omenala site n'idetu na: "Omenala bu odi be ndi nke metutara ka ndi si eche uche, eme omume naka ihe si emetuta ha n'ahu". Ndi odee a gakwara n'ihu kowaa na udi omenala di ebe a mnyere onye na-emetuta ka onye ahụ si akpa agwa. A na-amuta omenala amuta, o na-esi n'aka efere aka. Nkowa ndi a na-egosi na omenala bu ihe e ji mara ndi. Omenala bukwere ihe a na-echekwere site n'otu agburu ruo ozo site n'ikuziri ya ndi na-etolite etolite. Na nkowa Ofomata (2012:50) dika o siri metutawaga ndi Igbo, "Omenaala bu usoro iwundu jikoro Igbo niile onu nke otu e si eme ya bu otu ihe n'ala Igbo niile...". Nkowa ndi a na-egosi na omenala bu usoro ndi Igbo si ebi ndu ha. O bu ezie na omenala bu usoro iwu jikoro ndi onu, o di mkpa ikowa na n'oge ufodu na n'ebe ufodu, na a na-enwetụ obere adimiche n'usoro ndi si eme omenala nke ha. Iji maa atụ, ikele ekele bu omenala zuru Igbo niile onu mana oge ufodu, a na-enwetụ obere adimiche n'olundi obodo di ichiiche ji ekele ekele ha. O di mkpa ikowa na o bu asusu bu ihe e ji akwara ngwaraoru n'inyefega omenala n'aka ndi na-etolite etolite. Nke a gosiri na asusu na omenala na-agakota. O bu asusu ka agburu obula ji akowaputa omenala ha. Nwadike (2009:36) kowara mkpa asusu na omenala di nye agburu obula site n'idetu na: "Asusu na omenala agburu o bu bu ide ji oganihu ha. E wepu asusu na omenala, agburu agaghị enwe ejirimara ya, n'ihu na o bu asusu na omenala, tumadu asusu ka e ji amata onye bu onye". Nkowa a na-egosi na oganihu agburu hido ro isi

n'asụsụ na omenala ha. Ọdịkwa mkpa imata na omenala adighi akwụ otu ebe. Ọ na-eto eto site n'iji ihe ndi adabaghizi ma nabata ihe ndi ohuru ga-abara oha obodo uru.

Asụsụ n'obodo na-amụ maka mmekọrịta di n'etiti asụsụ na obodo (Hudson, 2001). Ọ bu ndi mmadu mebere obodo ma were asụsụ na-egosiputa omenala ha. Holmes (2013: 1) kowara na ndi na-amụ maka Asụsụ n'obodo na-eleru anya ihe kpatara ndi mmadu ji asu asụsụ n'uzo di iche mgbe ha no n'onodu di ichiiche. Hana-elebanye anya n'ichoputa oru asụsụ na-arụ na uzo a na-esi eji asụsụ akowa mputara ihe n'obodo. Itule etu ndi mmadu si eji asụsụ aru oru n'onodu di ichiiche na-akowara anyi etu asụsụ si aru oru. Ufodu n'ime ihe ndi na-emetuta nhoro otu udi asụsụ kariya ibe ya bu afọ, abu m nwoke na abumnwaanyi, ogogo mmadu, were diri gabazia. Ọ dika mkpa ikowa na Asụsụ n'obodo metutakwara mgbanwe nke na-abata n'asụsụ. Nkwa ndi a bara uru n'oru nchocha a n'ih i na oru a metutara afọ ma metutakwa abumnwoke na abumnwaanyi.

Ọ bu ezie na a kowaala ekele na mmalite oru a, o di mkpa itinyekwu nghota na ya bu isiokwu. Ekele so n'otu omenala zuru Igbo niile onu. N'ikowa mkpa ekele di n'ala Igbo, Ubesie (2004) kowara na:

Onye Igbo na-ekele ekele n'ubochi kariya ugboro ole o na-anu mmiri. Nke a mere na onye Igbo na-ekele o buladi mmiri ozuzo, okochi, uguru, anu ohia ma o bu nnunu o bula di uko, na chi ya. I nwere ike iwo mmadu awo ihe oriri, ma i wo mmadu awo ekele, o na-adi ya njo, kariya ihe niile (p.1).

Nkwa a na-egosi na ekele bu ihe di oke mkpa nye ndi Igbo. Ọ bukwa ihe ha ji obianuri eme. Ọ bu n'ih i mkpa ekele di ka ndi okenye ji agba mbo ikuziri umuaka usoro e si ekele ekele. Ọ bu n'ih i nke a ka onye obula e keleghi ekele ji enwe mwute.

Ndi ntorobia bu ndi mmadu, ma nwoke, ma nwanyi, no n'agbata nwatakiri na okenye (Ofomata, 2012:538). Ofomata (2012) gara n'ihu inye nkwa na oge Ntorobia bu oge egwu na amu, oge ndu ji ato uto, ike na ume di ha n'ahu, oge ujo adighi atu, oge isi ji anu oku were gaba. Ọ bu ka ahụ ndi ntorobia na ihe niile di ha n'ahu si awu oso, ka uwa ha si awukwa oso. Ọ di mkpa ikowa na oge a na-eme ntorobia bu oge e ji agba mbo imuta na ime ihe ohu di iche iche iji gosi na ha puru iche. Ihe ohu ndi a na-aputakari ihe n'asusu.

Mbiakorita asusu na ibe ya bu onodu a na-enwe mgbe obula onye ma o bu ndi na-asu asusu abuo maobu kariya biakotara onu n'ih i otu onodu ma o bu ozo (Okorji & Okeke, 2009). Ufodu onodu nwere ike ibute mbiakorita asusu na asumubara. Okorji na Akaeze, (2009) kowara na:

... ichu nta aku na uba nke uwa na-ebute mbighari na mbukoba ndi mmadu na ibe ha site n'otu mba ruo ozo, mgbe ufodu, o nwere ike ibu agha ma o bu ihe odachi ekere uwa ndi wetara nwere ike ibuko ndi mmadu na ibe ha (p. 95).

Ọ di mkpa igbakwunye na agbataobi na igbara mmadu n'ohu sokwa n'ih e ndi na-ebute mbiakorita asusu. A na-enwe ufodu ihe mgbanwe oge asusu na ibe ya biakotara. Ihe kpatara nke a bu na asusu so n'otu n'ime uzo mmadu na ibe ya si emekorita. Oge ndi mmadu biakotara onu n'ih i ufodu n'ime onodu ndi a e deputara, ndi si otu agburu na-agba mbo isu asusu nke ha. Ya bu na oge o bula ndi si n'agburu di icheiche biakotara onu, a na-enwe mbiakorita asusu. Mbiakorita asusu na-ebute otutu ihe. Dika o siri metuta asusunobodo, ufodu n'ime ihe ndi o na-ebute bu: onodu asumabuo na asumubara tinyere ngwakorita asusu na ibe ya na isuru otu asusu gaa n'ozo(hu Okorji & Okeke (2009), Upah, (2014).

4.0 Ihe ndị e derela gbasara Ekele

Na nkebi a, a ga-elebanye anya na nchọcha dị iche iche e merela gbasara isiokwu a na-atule n'edemede a. Ihe nke a ji dị mkpa bụ na ọ ga-enye aka imata ihe ndị e derela gbasara isiokwu a, ma chọputakwa ihe ndị fọdurụ a ga-eme. Ọ bụ ezie na Ekele bụ ihe zuru obodo niile onụ, agburu ọbụla nwere etu ha si eme nke ha. Dika o siri metuta ufodu agburu na Naijiria, ọrụ nchọcha Schleicher (1997) mere gbasara agburu Yoruba na-egosi na ekele bara otutu uru karichaa n'ikuzi omenala ha. Ọ kowara na a na-esi n'ekele egosiputa otu agburu Yoruba siri hu uwa, mbamuru ha, nkwenye ha na ezi echiche ha nwere n'ebe mmadu ibe ha no. Ọrụ a gosiputara ọrụ ekele na-arụ na ndu agburu ha, iwu na -achikwa etu e si ekele ekele tinyere uzọ di ichiiche ha si ekele ekele. Nchikota ọrụ ya gosiri na ekele ndi Yoruba nwewagara ozi gbasara omenala ha nke onye ọbụla na-amu asusu kwesiri ighota iji mee ka o nwee ezi mkparitauka n'etiti ya na oha obodo ha.

Nchọcha Mmadike na Okoye (2015) gbadoro ukwu n'usoro ekele ndi Etulo. Etulo bụ agburu bi na Steeti Benue na Taraba. Nchoputa ha na-egosi na afọ, okwa, abumnwoke moobu nwaanyi na onodu a no na ya na-egosiputa udi ekele a ga-ahoro. Ha kowara na ekele so n'uzo e si azulite mmadu ma burukwa uzo mmadu si egosiputa nka ya na mkparitauka. Ọrụ ha kowara na oge so n'ihe na-emetuta ekele. Ndi o dighi osooso nwere ike iji nwayoo kwaa nka ma kelerikota onwe ha nkeoma. Ndi o di osooso na-enye onwe ha nkenke ekele na-enyeghi ohere maka igbu oge.

Otutu ihe ndi e derela gbasara ekele na ndu ndi Igbo bu ndi e dere n'akwukwo omenala ndi Igbo (Hu Ogbalu (1974), Osuagwu (1979), Ubesie (1979), Ekwealor (1998), na Ofomata (2012)). Ndi ode a kporo aha gbara mbo ikowa ihe bu ekele, udi ekele di ichiiche ndi Igbo na-ekele n'onodu di ichiiche, etu obodo di ichiiche si ekele ekele nke ha, tinyere uru na oghom so ikele ekele.

Mmadu ole na ole elebaala anya kpomkwem n'okpurukpu ihe gbasara ekele ndi Igbo. Ọrụ Nwoye (1993) lebara anya na nkenudi ekele ndi Igbo tinyere onodu ekele n'ebe mkparitauka ha di. Nkenudi o mere gbadoro ukwu n'oru ekele na-arụ na mkparitauka. Nwoye kewatara ekele uzo ato. Ha bu ekele gbadoro ukwu n'iju ase, njali, na nkasiobi.

Ọrụ nchọcha Okafor (2011) gosiputara ndiiche di n'etiti ekele ndi Igbo na nke ndi Bekee. Ọ kowara hoohaa na 'ututu oma', 'ehihie oma' na 'anyasi oma', ndi bu ntughari ekele ndi Bekee abughi ekele ndi Igbo. Ọrụ ya gosiputara na n'ebe ndi Igbo no, na o bu onodu onye no moobu ihe onye na-eme n'oge a huru ya na-ebute nhoro ekele a ga-ekele ya n'oge ahụ.

Ọrụ nchọcha Udeagha (2020) bụ na mbamuru ekele n'ebe ndi Igbo no. O kewatara udi ekele ndi Igbo uzo anọ. Ha gunyere ndi metutara iju ase, njali, nkasiobi nakwa ekele oge mmemme. Nchoputa ya gosiri na uru a na-agbakwunyere ikele ekele na irubere ndi ozo isi ji nwayoo na-adaghachizi azu n'ih i mmekorita omenala mba ofesi ga, tinyere mbata asusu Bekee. Ọ kowakwara na o dika ndi ogbo ohuru n'ala Igbo aghotachaghi moobu tinye uchu n'uru di n'ikele ekele dika e si eme ya n'usoro odinala Igbo.

E wezuga Ọrụ Okafor (2020) nke e dere n'asusu Igbo, Ọrụ nchọcha ndi ozo bu n'asusu Bekee ka e dere ha. N'ime ọrụ ndi a niile, o nweghi nke gbadoro ukwu kpomkwem n'udi ekele ndi ntrobia Igbo na-ekelerikota onwe ha. Ndi ntrobia taa ga-abu ndi okenye echi n'ala Igbo. Ọ bu mkpa o di imata udi ekele ndi ntrobia na-enyekorita onwe ha na ihe udi ekele a ga-ebutere asusu Igbo kpalitere mmuo Ochocha n'oru a.

5.0 Ngosi na nseka njiatule

Na nkega a, a ga-alebanye anya n'ụdị ekele ndị ntorobịa na-enyerịta onwe ha ma nyetụ obere nkọwa maka mputara ekele ndị a. Nchọpụta e nwetara na-egosị na ndị ntorobịa Igbo na-ekelerikọta onwe ha ekele n'uzọ dī ichiiche. E kewara ụdị ekele ndị a ha na-enye onwe ha n'ụdị okwuonụ ụzọ ise. Ha bụ:

- a. Ekele dī n'ụdị asụsụ Igbo,
- b. Ngwakọta asụsụ Bekee na nke Igbo,
- ch. Ekele bụwaga asụsụ Bekee,
- d. Ekele dī n'ụdị Bekee awataramnanya, na
- e. Ekele dī n'ụdị akụkụ.

A ga-eleru ekele ndị a anya n'otu n'otu site n'idetu ha na inye nkọwa nke ọbụla n'ime ha.

Ekele dī n'asụsụ Igbo

Ihe ndị a ga-atụle ebe a bụ ekele ndị ntorobịa na-enye onwe ha n'asụsụ Igbo. Yabụ na ekele ndị a bụwaga asụsụ Igbo bụ ihe mebere ha. Ekele ndị a gụnyere:

1. Odogwu!
2. Nwoke ike!
3. Dike!
4. Asa kedụ?
5. Nwa olee etu ị dī?

E lee anya n'ihe ndị a e deputara, a ga-ahụ na mmebere ha bụga okwu Igbo. Iji maa atụ, ekele nke mbụ - 'Odogwu' bụ aha ndị Igbo na-etụ onye kpara ike. Ekele nke abụọ 'Nwoke ike' bụkwa aha e nwere ike itu nwoke kpara ike. Otu ahụ ka ọ dīkwa ekele nke atọ nke bụ 'dike'. Ekele nke mbụ were ruo na nke atọ bụwaga aha otutu. O nweghị ajujụ so ya. Ọ bụkwa ụmụnwoke na-etukorịta onwe ha aha ndị a. E lee anya n'ekele nke anọ na nke ise, a ga-ahụ na ekele ndị a metụtawagara ụmụ nwaanyị. Ọ bụkarị ụmụnwaanyị ka e ji 'Asa' nke bụ aha azụ mara mma ma dīkwa uto were atunyere. Ọ bụkwa ụmụ nwaanyị ka a na-akpọkarị 'nwa' iji mee ha obiuto ma gosi ha na na-agbanyeghị afọ ole ọbụla ha dī, na ha ka dīkwa sam ma na-amuke ka nwa a mụrụ taa.

Ngwakọ Bekee na Igbo

Ufodu ekele ndị ntorobịa na-enyekorịta onwe ha dī n'ụdị ngwakorịta asụsụ Bekee na nke Igbo. Leruo anya n'ufodu n'ime ha:

6. Kedụ nke mere last?
7. Kee way?
8. Nwanna a, how far?
9. Guy, kee otu o si ada na your side?

Ekele ndị a e deputara dīcha n'ụdị ajujụ. Otu ihe gbara elu na ha bụ na a gwakotachara asụsụ Bekee na nke Igbo na ha niile. Ekele nke isii, asaa na asatọ ji asụsụ Igbo malite ma were asụsụ Bekee mechie. Ekele nke itoolu ji Bekee malite, nwee asụsụ Igbo n'etiti ma were asụsụ Bekee mechie. A bịa n'etu ekele ndị a siri metuta abumnwoke na nwaanyị, ọ bụ ụmụnwoke na-enyekorītakarị onwe ha ekele nke isii. Nke a egosighị na ọ dī na nsọ ikele nwaanyị ụdị ekele a, kama ọ bụ ihe a naghị eme oge niile. Ekele nke asaa metụtara ma nwoke ma nwaanyị. Ekele nke asatọ na nke itoolu buwaga maka ụmụnwoke.

Ekele ndị bụwaga n'asụsụ Bekee

Ufodu ekele ndi ntorobia na-enye onwe ha diwaga n'asusụ Bekee. Nke a putara na o bu naani asusụ Bekee mebere ekele ndi a. Leruo anya n'omumaatu ndi a:

10. Senior man!
11. Power oh!
12. Boss!
13. My man!
14. Bros!

E lee anya n'ekele ndi a e deputara, a ga-achoputa na ha diwaga n'asusụ Bekee. Udi ekele ndi a abughikwanu ekele Bekee zuru mmadu niile onu. Onweghi nke n'ime ekele ndi a di n'udi ajuju kama ha diche n'udi aha otutu. O bukwala olumkpu ka ha ji ekelekorita onwe ha ekele ndi a. Ihe ozogbara elu n'ekele ndi a bu na o bu nke umunwoke na-enyekari onwe ha. O bu naani ekele nke iri na abuo ka a na-enye umunwaanyi oge ufodu mana iji maa ha njakiri moobu naputa ha ihe n'aka.

Ekele di n'udi Bekee Awataramnanya

Ekele ufodu ndi ntorobia na-enye onwe ha na-adi n'udi Bekee awataramnanya. Lerue anya n'ihe omumaatu ndi a:

15. How you dey?
16. Guy, how I de go?
17. Guy, wetin dey sup?
18. Chairman, how far nah?

O bu ezie na ekele ndi a diche n'udi ajuju mana ha abughi asusụ Igbo. Okwu malitere ekele ndi a bucha asusụ Bekee mana mmeju ya bu ekele diche n'udi Oyibo awataramnanya. E wezuga ekele nke iri na ise nke metutara ma nwoke ma nwaanyi, ekele nke iri na isii ruo iri na asato bukarị maka umunwoke.

Ekele di n'udi Akukụ (Slangs)

Nchoputa na-egosi na ufodu ekele ndi ntorobia Igbo na-enyekorita onwe ha na-adi n'udi okwu akukụ nke ha na-aghota n'etiti onwe ha. Oge ufodu, ha na-eji okwu akukụ a kpaa ihe niile ha chorogkpa n'etiti onwe ha nke na ndi okenye no n'etiti ha agaghi aghota mkparitauka ha. Leruo anya n'ekele ndi a:

19. Watsup
20. Wat popping
21. Xup
22. My G
23. My Nigga

E lerue anya n'ekele nke iri na itoolu, a ga-achoputa na o bu asusụ Bekee *what is up?* ka a sukoro onu wee mebe ya bu ekele. Ekele ndi a na etu ha si ada ma ndi ntorobia were ha na-ekelekorita onwe ha na-adi egwu. O bu naani ha, bu ndi ghotara mmnwu ha tiri na-aghota egwu ya bu mmnwu. O bukwala naani onye ndi ntorobia ndi a kowaara ihe ndi ha kwuru ga-enwe ezi nghota n'ihe ha na-akpo. Ekele nke iri na itoolu ruo iri abuo na otu metutara ma nwoke ma nwaanyi mana nke iri abuo na abuo na iri abuo na ato metutara kari umunwoke.

6.0 Nsekasi

E lee anya n'ekere nke mbụ̀ were ruo na nke atọ̀, a ga-ahụ̀waga na ha dị̀ n'ụ̀dị̀ aha otutu. Ụ̀dị̀ aha otutu a ndị̀ ntorobịa na-enyekorị̀ta onwe ha n'ụ̀dị̀ ekele adabachaghị̀ dika o siri dị̀ n'omenala Igbo. Dika o siri dị̀ n'omenala Igbo, ọ̀ bụ̀ ndị̀ kpapa ike mọ̀ọ̀bụ̀ ndị̀ nze na ọ̀zọ̀ ka ndị̀ Igbo na-ekere site n'itu ha aha metụtara ike ha kpapa mọ̀ọ̀bụ̀ aha echichi ha. Ọ̀tụ̀tụ̀ n'ime ndị̀ ntorobịa a na-etụ̀ onwe ha aha enweghị̀ echichi ọ̀bụ̀la ha chiri ma ya fọ̀dụ̀ ikpa ike. Ụ̀fọ̀dụ̀ n'ime ha bụ̀ ụ̀mụ̀akwụ̀kwọ̀ ndị̀ nne na nna ka na-azụ̀ n'ụ̀lọ̀akwụ̀kwọ̀, ebe ụ̀fọ̀dụ̀ n'ime ha ka na-amụ̀ ahia mọ̀ọ̀bụ̀ ka bidochara ọ̀rụ̀ ọ̀hụ̀. Nke ka njo bụ̀ na ọ̀ bụ̀ oke aha a na-etụ̀ ndị̀ kpapa ike ka ha na-etụ̀ onwe ha mgbe o nwebeghị̀ ihe a hụ̀rụ̀ anya ha meputara. N'iruje aka n'aha nke mbụ̀, ndị̀ Igbo na-ekwu na 'Odogwu abughị̀ aha otutu'. Ihe nke a na-egosiputa bụ̀ na o nwere ihe mmadu ga-emeputa nke ohaobodo ga-ahụ̀ anya tupu e tuwe ya odogwu. Ndị̀ ntorobịa ugbua tughariziri ma were aha nke mbụ̀ ruo na nke atọ̀, ndị̀ bụ̀: 'Odogwu', 'Nwoke ike' na 'Dike', ndị̀ bụ́cha aha a na-etụ̀ onye/ndị̀ kpapa ike were merezie aha otutu nkị̀ti ha na-etukorị̀ta onwe ha.

E lee anya n'ekere nke anọ̀ 'Asa kedụ̀?', a ga-achoputa na ọ̀ bụ̀ mkpuruokwu ajuju 'kedụ̀?' Otu ihe gbara ghari n'ekere a bụ̀ na ma onye di mma n'ihu ma onye adikebeghi mma n'ihu na-aza 'Asa'. Ọ̀ di mkpa irutukwa aka ọ̀zọ̀ na 'Asa' bụ̀ aha e nyere azu nke mara ezigbo mma ma na-atokwa oke utu. Ndị̀ Igbo ji 'asa' egosiputa/atunyere onye mma ya enweghi atu. Ọ̀ bụ́kwa mma agwa/omume ka ndị̀ Igbo na-eto, obuchaghi mma ahụ̀. N'ebe ndị̀ Igbo no, ọ̀ bụ̀ agwa bụ̀ mma nwaanyi. Ndị̀ Igbo akwadochaghi ito mma ahụ̀ nwaanyi. Ha na-ekwu n'okwu na 'e tobe ogori, ọ̀ ghoba ara', nke putara na e tobe mmadu n'ihu mma ya, o malite ime omume adabaghi adaba. Dika ọ̀ di n'ekere ndị̀ ntorobịa, ihe ndi e deputara gbasara ito mmadu dika ndi Igbo siri hu ya agbasaghi ha. Nwaanyi obula buzi 'Asa'.

Ekele nke ikpeazu na nkega nke mbụ̀ bụ̀ 'Nwa, olee etu i di? Ajuju so 'Nwa' dabara adaba n'ihu na ndi Igbo si n'udi ekele a, nke bu ajuju amata etu mmadu siri noro. Otu ihe gbaziri ghari bụ̀ mgbakwunye 'Nwa' na ya bu ekele. Onye ndi Igbo na-ewe dika 'Nwa' bu nwatakiri a muru ohu mọ̀ọ̀bụ̀ okenye nke na-eme omume ka nwata. Ndị̀ ntorobịa gbatikwuru mputara 'nwa' ka ọ̀ nabatakwuo ha bụ̀ ndi ntorobịa, ma onye omume ya dabara adaba ma onye nke ya adabaghi. Dika e siri kowa na mbu, ọ̀ na-amasi ufodu umunwaanyi karichaa ndi emezubeghi ihe ndi a turu anya n'aka ha ma a kpoo ha 'nwa'. N'ebe a, mputara 'nwa' na-egosi onye akabeghi nka, obughi onye ka bu nwata n'omume. Inabata okwu ohuru mọ̀ọ̀bụ̀ igbatighota okwu ochie dabara na nnyocha asusunobodo nke kwadoro na asusu anaghi akwu otu ebe, kama na ọ̀ na-agbanwe site n'iju ufodu ihe ochie na inabata ufodu ihe ohuru. Ọ̀ dikwa mkpa irutuaka na n'ime ekele di na nkega a, na ọ̀ bụ̀ naani ekele abuo metutara umu nwaanyi. Ekele atọ̀ ndi ọ̀zọ̀ metutara umu nwoke.

Ekele nke isii ruo na nke itoolu na-egosiputa ihe ndaputa so asusu. Obibia ndi ocha, ochichi ha, na ime asusu ha ka ọ̀ di elu ma buru nke e ji ime ihe n'ogo di ichiiche metutara asusu Igbo n'ebe ọ̀ di ukwu (Hu Oyeka (2016). Ekele nke isii ruo nke itoolu dika n'udi ajuju mana a gwakotara asusu Bekee na nke Igbo n'ekere ndi a. Ọ̀ di mkpa irutu aka na ọ̀ bụ̀ asusu Igbo ka ndi Igbo jibu ekele onwe ha n'etinyeghi ya asusu ọ̀zọ̀. Igbo zuuru ha iji juo ase ma kelerikota onwe ha nkeoma. Ndị̀ ntorobịa ugbua agaghi ago agugo mọ̀ọ̀bụ̀ si na ọ̀ bụ̀ n'ihu na Igbo ezughi oke ka ha jiri na-ekerekorita onwe ha n'asusu a gwara ogwa. Ya bu na nkowa a ga-enye umara ndi ntorobịa ugbua horo udi ekele a kara nke Igbo bu na o so n'ihu ndaputa so mbiakorita asusu. Ọ̀ dikwa mkpa irutu aka na n'ime ekele anọ̀ e weputara na nkega a, anọ̀ buwaga maka umu nwoke, otu buru maka umu nwaanyi ebe otu foduru metutara ma nwoke ma nwaanyi.

Ekele ndi ntorobịa nke iri ruo na nke iri na anọ̀ buwaga aha otutu di na Bekee. O nweghi nke di n'udi ajuju. Ekele nke iri ruo na nke iri na atọ̀ bụ̀ aha otutu nke e ji ebuli mmadu elu na

onye ahụ nọ n'ezị ọkwa/ogo. Nke iri na atọ na iri na anọ bụ nke e ji egosị ezi mmekọrịta mọọbụ ikwu. Ahaikwu ndị a apụtaghị na o nwere ihe ikwu jikọtara onye na-etu aha na onye ọ na-etu aha, kama ọ bụ out n'ime ụzọ ọgbaraohu ndị mmadụ si egosi ezi mmekọrịta n'ebe ibe ha nọ. E lee anya n'ekerele ndị a, ọ dighị nke dabara nkeoma dika ndị Igbo si eme ya. Nchoputa e mere na-egosi na ụdị ekele a bụ nke ndị ntorobia mutara site n'agbụrụ Yoruba. Ọ bụ ezie na ekele ndị a adighị n'asụsụ Yoruba mana ọsà e nwetere site n'ajụjuonụ a gbara na-egosi na ụmara a sikarị n'agbụrụ Yoruba, karichaa, ndị ọnọkịtiẹnweefe ha, ndị nke na-etu ndị ọgaranya oke aha na-egbu nwankita iji naputa ha ihe n'akpa. O doro anya na agumakwukwọ, azumuahia, ọrubekee nakwa otutu ihe ndị ọzọ wetara mmekọrịta ndị Igbo na agbụrụ Yoruba. Yabụ na ekele ndị a so n'ihe mbiakorita asụsụ butere. N'ime ekele ise e weputara na nkega a, anọ bụwaga maka ụmụ nwoke, ebe naanị otu bụ maka ụmụ nwaanyị.

N'ekerele nke iri na ise ruo na iri na asatọ, a ga-ahụ na ọ bụ oyibo awataramnaanya ka e ji kelee ha. Ọ bụ ezie na ha dīcha n'ụdị ajụju mana ha abughị n'asụsụ Igbo. Isu Oyibo awataramnaanya so n'otu n'ihe so ndị mbiarachīwa bata ala anyị bụ Naijiria. Dika Upah (2014) siri were kowaa, "Oyibo awataramnaanya so n'ihe so mbiakorita asụsụ were puta. Ọ na-aputa ihe oge obodo na ibe ya abughị otu asụsụ biakotara onụ iji choputa ụzọ/ etu mkparitauka ga-esi kara ha mfe". Otutu ndị ntorobia hooro ya bụ Oyibo awataramnaanya iji were na-enyerita onwe ha ekele n'ihī nkwenye ha na inyerita ekele n'uzo di otu a kara di mfe. N'ekerele anọ ndi e weputara na nkega a, atọ bụwaga maka ụmụ nwoke, ebe otu foduru metutara ma nwoke ma nwaanyị.

Ekele nke iri abuo ruo iri abuo na anọ di n'udī akukū. Iji akukū ekwu okwu so n'otu ihe na-ewuru ndi ntorobia. Fromkin, Rodman & Hyams (2007:440) kowara na okwu akukū bụ okwu a kpuputara ohuu iji sonye n'echiche na omenala ohuu. Oge ufodu, ọ na-abu okwu ochie nke a gbanwere mputara ya mọobu okwu ohuu diwagaara onwe ya. Okwu akukū ndi a e ji nye omumaatu buga okwu ndi di n'asusụ Bekee nke ndi ntorobia kpughariri etu ka ha mma n'onu. Yabụ na nhoru okwu akukū ndi a so n'ihe ndaputa so mbiakorita asusụ Bekee na nke Igbo. Eme & Nkamigbo (2009: 2) turu ariri na: "Mbiakorita asusụ Igbo na asusụ ndi ozo aghasaala uwa ndi Igbo tinyekwara omume ndi Igbo mesoro asusụ ha". Dika o siri metuta abumnwoke na nwaanyị n'ekerele ise ndi e weputara na nkega a, abuo bụwaga maka ụmụ nwoke, ebe atọ foduru metutara ma nwoke ma nwaanyị. Nlebiamianya n'ekerele iri abuo na atọ e weputara iji kowaa ekele ndi ntorobia na-egosi na ekele iri na anọ n'ime ha bụ nke naanị ụmụ nwoke na-ekerele onwe ha, isii bụ maka nwoke na nwaanyị, ebe atọ bụ maka ụmụ nwaanyị. Nchoputa a dabara n'echiche otutu ndi ochocha n'ihe gbasara asusụ na etu o si metuta ụmụ nwoke na ụmụ nwaanyị, ndi nke kwadoro na ọ bụ ụmụ nwoke na-akpuputakarị asusụ (Hj Nilsen, (1977) & Ekanjume, (2010).

Nchoputa nke a huru n'anya na-egosi na ma umunwoke ma umunwaanyị na-ebizi onwe ha oma n'udī ekele, ebe ufodu umunwoke na-eji ubu mo obu nku aka ha ekwe n'aka. N'omenala Igbo, ọ bụ ụmụ nwaanyị na-ebi onwe ha oma. Ndi ozo na-ebi oma bu umunne. Ọ dighizi otu a n'ebe ndi ntorobia no. Ugbua, ma ụmụ nwoke ma ụmụ nwaanyị na-anazi onwe ha aka. N'ebe ndi ntorobia no, ọ bughizi naanị ndi dike ka a na-anazi aka, ha na-anakorita onwe ha aka n'udī ekele ma na-ebikoritakwa onwe ha oma ma werekwa ubu na-ekerele onwe ha.

Ajuru onu a gbara ndi ntorobia n'ihe kpata nhoru udi ekele ha na-enyerita onwe ha n'agbanyeghi na ndi na-enyekorita onwe ha ekele a bucha ndi Igbo, ndi na-anu ma na-asu Igbo nkeoma gosiri na ọ bụ udi ekele a na-enye ha obioma. Ozo, ha na-eche na udi ekele a kara doo ha ahụ ma daba n'udī ihe na-ewuzi n'oge ugbua. N'anya ha, udi ekele a kara diri ha mfe. Ọ bukwa uzo ha chere ka mma iji kelee onye ha amachaghi nke oma. Ha wekwara ya na udi ekele

a na-ebulite mmadụ elu, mee ka a napụta ya ihe a chọrọ n'aka ya. Dịka ụsà e nwetere n'aka ha siri dị, ụfọdụ ekele ndị a bụ ndị ha nwetere n'ọdọ nzikọrịta ozi ga.

N'ịza ajụjụ ihe ha chere na ụdị ekele a ga-ebutere asụsụ na omenala Igbo, ụfọdụ n'ime ndị ntorobịa a kwuru hoohaa na uche ha erughi n'ihe nke a ga-ebutere asụsụ ha kama na ọ bụ ihe ndị na-enye ha obianụrị ka ha na-eme. Ihe ka ha mkpa bụ isonye na ndị a na-ekwu maka ha na ndị ma, ma na-esonye n'ihe na-eme n'ụwa gbaa gburugburu. Ọ dīmkpa icheta na ụmara a so n'out n'ime agwa ndị ntorobịa dika a kọwara na mbụ. N'aka nke ọzọ, ndị ntorobịa ole na ole kwenyere ma kwupute na ụdị ekele a anaghị akwalite omenala Igbo.

N'iji aka ha tuta aro ihe a ga-eme iji mee ka ha loghachi n'ekerele dika ndị Igbo si emebu ya, ụfọdụ ndị ntorobịa ndị nwere mmasi n'ebe asụsụ Igbo di tutara aro ka e dee akwukwo gbasara ekele ndị Igbo n'uzo di mfe nke ga-ekwe ogugu. N'aka nke ọzọ, ha tutakwara aro na ọ buru na ndị okenye ga-ebido n'oge were kuzibere ha ekele a, na ọ ga-enyere ha ezigbo aka. E lee anya, ọ bụ ndị nne na nna na-agwa ụmụ ha 'Greet Uncle' ya bụ, kelee nwanne nne/ nna gi nwoke mọgbu dika e siri doti nghota ya bụ ekele n'oge ugbo a, kelee okenye nwoke. Ụmụaka di otua na-ekelekele ekele a n'asụsụ Bekee. Mgbe ụmụaka ndị a tolitere, ha na-esonyere ndi ogbo ha si n'agburu di icheiche keleebe ihe obula ndi ahụ na-ekele. Nke a so ebute nsogbu nye ekele ndi Igbo.

Ndị ntorobịa na-ekwukwa na ọ buru na e were ekele ndi a meputa ejije ma tinye ha n'udo nzikoritaosi, na nke a ga-enyere ha aka n'ebe ọ puru iche. Ha kwukwara na ọ buru na a kpoo nzuko di icheiche ma na-ekele ha etu ndi Igbo si ekele, na nke a ga-eme ka usoro ekele a baa ha ahụ.

Otu ihe zuru ụwa dum onu bu na asusu akwughị otu ebe. Asusu na-enwe mgbanwe site n'itufu ihe ụfọdụ ndi na-asu ya na-eche na ọ baghiziri ha nnukwu uru, na inabata ụfọdụ ihe ohu ụfọdụ ha na-eche ga-enyere ha aka. Mgbanwe asusu asoghi asusu Igbo nsọ. Otutu ihe agbanweela n'asusu Igbo nke ekele na ndu ndi ntorobia so n'otu n'ime ha. Otu ihe di mkpa bu na a gaghị ejizi maka na asusu na-eme mgbanwe tufuzie otutu ihe di mkpa n'asusu Igbo. Ofomata (2012:159) kowara na ekele ndi Igbo bu: "... omenaala mmiri ababeghi nti ma burukwa nke anyi bu ndi Igbo agaghị ekwe ka e mebiere anyi". E lee anya n'ezie n'ebe ekele ndi Igbo di dika o siri metuta ndi ntorobia, a ga-ahu n'ezie na mmiri abaala ekele a nti. Ihe buzi isiokwu bu uto a ga-esi kwọ onye ukwu wara.

Ọ bụ ezie na otu n'ime ihe ndaputa so mbiakorita asusu abuo bu asumabuo mọgbu ngwakorita asusu mana ọ bughị naanị ndi Igbo bu ndi nke a metutara, karichaa dika o siri metuta ekele. Ndi ntorobia agburu Yoruba, ndi ochocha a na-arụ ọrụ n'etiti ha, ka na-ekelekarị onwe ha n'asusu ha. Ọ di mkpa ikpoghachi mmuo ndi ntorobia Igbo, iji mee ka ha nwee mmasi n'ebe ekele ndi Igbo di. Ọ di mkpa ndi nne na nna na ndi ọrụ nkuzi n'ebe di ichiiche nakwa n'ogo di ichiiche imalite n'oge kuzibere ụmụaka ekele ndi Igbo na uru ekele a bara. Ọ dikwa mkpa iruturu ndi nne na nna aka na ekele ndi ntorobia adabachaghị dika omenala Igbo siri di. Iji maa atụ, ọ di mkpa ikowara ụmụaka na ndi ntorobia na ọ bughị onye obula ha huru ka ha ga-ebi oma. Ihe ndi ntorobia na-eme n'oge ugbua kariri ibi oma. Ọ bụ mmakudo ka ha na-amakudozi onwe ha. Nke a adabaghị n'omenala Igbo. Ọ bụ naanị ụmụnwaaanyi na-ebi onwe ha oma. Nwoke ha ga-ebi oma ga-abu onye obara jikoro ya na ha.

A bia n'ihe gbasara ikwe n'aka, ndi Igbo chizuru echizu na-akukorita azu aka ugboro ato iji gosi na ha bu akwukwa ato n'ebe ite e sinyere n'oku di. Ekwemnaka nke ano bu ihe na-egosiputa na ha ka bu mmadu di ndu (Hu Ubesie, (1979). A na-ana onye echizubeghi echizu aka abuo ma naa onye echighi echichi otu. Iji ubu mọgbu nku aka ekwe n'aka dika ndi ntorobia na-emezi n'oge ugbua adabaghị n'omenala Igbo (Ọ di mkpa irutu aka na ndi ntorobia ekelebebugo

onwe ha ụdị ekele ndị a dī ichiiche tupu nje ọrịa Koro apụta na 2019, oge ndị ọkachamara maka ahụike jiri weputazịa otu n'ụzọ ndị a isi were na-ekele ekele). Ikwe n'aka na onye a ga-ekwe dī oke mkpa na ndụ ndị Igbo. Ubesie (2019) kọwara na

N'oge gboo, nani onye mere ihe ike dika igbu agu, igbu ọdum, igbu atụ ma ọ bụ igbute isi mmadụ n'agha ka a na-ekwe n'aka. Nke a mere na ndị mmadụ ji ya na-ama njakiri nke bụ na mmadụ jụọ ibe ya ihe kpata na o kweghi a n'aka, ọ na-ajụ ya, ya na-ekwe ya n'aka o gburu agu ka o gburu atụ (6).

A bịa n'itu aha, nke ọtụtụ ndị ntorobia na-ewezi dika ekele, a ga-achoputa na ọ bụ ndị chiri echichi mọgbụ mee ihe ike ka a na-etu aha echichi ha n'oge gboo. Ọbụla ugbua ụwa na-agbanwe, ọ bụ ndị kpata ike n'ụdị nke ha site n'igba mbọ kpata ego na-aza aha otutu dī ichiiche iji gosiputa ike mọgbụ mbọ ha gbara. Ọ bụ naanị mmadụ ole na ole na-aza aha otutu iji gosiputa nchekwube ha na ha ga-emechaa bụrụ ogaranya (Hụ Oyeka 2021). Itu onye enwebeghi nke o meputara 'Odogwu' mọgbụ 'nwoke ike' dika ndị ntorobia ugbua sizi eme adabaghi ma ncha.

Ọ bụ ezie na ọ bụ egwu dara n'anya aзі ka aзі na-agba mana ndị Igbo siri na onye hụrụ nwata ka ọ na-agba ụsụrụgada kwusi ya maka na ụsụrụgada bụ egwu mmuo. Onye nwanne ya na-agba ajo egwu na-akọ ọkọ iku. E lee anya, ndị ntorobia Igbo na-agbazi ajo egwu n'ebe ekele ndị Igbo dī. Okenye agaghikwanu anọ n'ulo ewu amuo n'ogbiri. Ọ dī mkpa iji asusu na omenala Igbo na-esochi ndị ntorobia. Bright Chimezie bụ oğuegwu guputara usoro ekele ndị Igbo ọtutu afọ gara aga. Egwu ya ruuru ndi ogbọ ahụ ọrụ mana e lee anya, ụdị egwu ya adighizi ewuru ndi ntorobia. Ọ dī mkpa iriọ ndi oğuegwu oğbara ohu ka ha tinye usoro ekele ndi Igbo n'egwu ha ma gosiputakwa ya n'ihe ngosi ha. Ihe nke a jiri dī mkpa bụ na ndi bụ umuaka taa ga-abu ndi ntorobia echi. E lee anya, ha na-amuta ụdị ekele ndi a adabaghi adaba n'aka ndi toro ha.

Dika Fromkin, Rodman na Hyams (2017:20) siri kowa, okwu akuku otu ogbọ na-abu izugbe ogbọ ọzọ. Ọ buri na ndi Igbo akpachapughi anya, oge na-abia mgbe agaghi enwezi ekele a ga-akpawaga ekele ndi Igbo, kama ọ ga-abuzi ihe onye huru, o kelee ibe ya. Ọ bụ n'ih i nke a ka o ji dī nnukwu mkpa mmadụ niile itinye aka n'oru iji hụ na e tinyere ekele ndi Igbo n'uzo ga-aba ndi ntorobia anya nke ga-eme ka ha tinyebe ya n'oru.

7.0 Nchikọta, mmechi na ntunye aro

Ọchọcha a gbara mbọ ilebanye anya n'ụdị ekele dī ichiiche ndi ntorobia Igbo na-enyerita onwe ha, ihe kpata ya, ihe ọ ga-ebutere asusu Igbo na ụzọ a ga-esi kwalite ekele gbadoro ukwu n'omenala Igbo. Nchoputa na-egosị na ekele ndi ntorobia adabanyechaghi n'asusu na omenala Igbo. Ufodu ekele ndi a bụ otutu aha nke adabaghi, ekele n'asusu Bekee, nke Bekee awataramnanya, ngwakota asusu Bekee na Igbo tinyere okwu akuku dī ichiiche.

Nchoputa gosikwara na ọ bụ ụdị ekele na-ewuru ndi ogbọ ha. Dika e siri choputa, ụdị ekele a abachaghiri omenala Igbo uru, n'agbanyeghi na ha were ụdị ekele a dika nke ka ha mfe n'onu ma burukwa nke na-egosị na mmadụ esonyela na ndi ma nke ekwe na-aku n'ebe ndi ntorobia no. Ọ buri na a hapu naanị ụdị ekele a ka ọ gaa n'ihu, ogbọ na-esote ndi ntorobia nwere ike ha agaghi amata ma ya fodu iji ekele ndi Igbo were kporo ihe. Ọ bụ n'ih i nke a ka ọchọcha jiri soro na-atuta aro ka a hazigharia usoro nkuzi ekele ndi Igbo site n'itinye ya n'udi ọ ga-aba ndi ntorobia n'anya. Ndi nne na nna ga-amalitekwa n'oge ikuziri umu ha ekele ndi a ka nke ndi Igbo ghara ifunahu ha. Ekele so n'asusu na omenala Igbo. Ọ bukwanu asusu na omenala ndi ka ha ji ana aka.

Nrụmaka

Ekwealor, C.(1998). *Omenala na Ewumewu Ndị Igbo*. Onitsha: Palma.

Eme, C.A. & Nkamigbo, L.C. (2009). Asụsụ Dị Ka Ngwa Ọrụ Ndị Igbo Ji Anabata Mgbanwe Ngwa Ngwa: Out Ọnịcha Dị Ka Ebe Mgbakwasa Ụkwụ. *Jonal Mmụta Igbo*. 4 (1). 1-6.

Ekanjume, B. (2010). An Ethno-Linguistic Approach to the Study of Address Terms in Lesotho. *NAWA Journal of Language and Communication*. 4 (1). 129 – 142.

Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2007) *An Introduction to Language* (8thed.). Massachusetts: Thomas Wadsworth.

Holmes, J. (2013). *Introduction to Sociolinguistics*. HarlowEssex: Pearson.

Hudson, R. (2001). *Sociolinguistics* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Mmadike, B. & Okoye, A. (2015). Patterns of Greeting in Etulo. *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences (IOSR- JHSS)* 20, (4) 9-12.

Nilsen, A. (1977). Linguistic Sexism as a Social Issue in A. Nilsen, H. Bosmajian, H. Gershuny & J. Stanley. *Sexism and Language. NCTE, Urbana III*. 1 – 26.

Nwadike, I. (2009). Naijiria: Asụsụ, Omenala na Mmepụ Obodo. *Jonal Mmụta Igbo*. 4 (1) 33-37.

Nwoye, O. (1993). An Ethnographic Analysis of Igbo Greetings. *African Language and Culture* 6, (1)37-48.

Ofomata, C. (2012). *Omenala na Odinala ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers.

Ogbalu, C. (1974). *Omenala Igbo (The Book of Igbo Custom)*Onitsha: Varsity Press.

Okafor, J. (2011). Ekele Ndi Igbo. In J. Obidiebube (ed.) *Ámùmàmù Òzùrùòhà Igbo 1*. Onitsha: Homer & Hommer, 187-191.

Osuagwu, B. (1979). *Ndi Igbo na Omenala ha*. Lagos: Macmillian.

Oyeka, C. (2016). Mgbachapụ na Ogbasaghim nke Ụfọdụ ndị Igbo Gụrụ Akwụkwọ n'ebe Asụsụ na Omenala Igbo dị. *Igede Igbo A Journal of Igbo Studies*. 45-58.

Oyeka, C. (2021). An Anthropological Perspective to Wealth-Based Names in Igbo. *Igbo Studies Review*. (9). 95 -120.

Okorji, R. & Akaeze, C. (2009). Asụmụbara na Mmepụ Obodo ka ọ dị na Naijiria.Igbo. *Jonal Mmụta Igbo*.S 4 (1) 38-44.

- Okorji, R. & Okeke, C. (2009). Mbiakorita Asusu na Ihe So Ya Di Ka O Si Metuta Asusu Igbo. *Jonal Mmuta Igbo*.S 4 (1) 95-102.
- Schleicher, A. (1997). Using Greetings to Teach Cultural Understanding. *The Modern Language Journal*, Autumn, 81, 334-343.
- Ubesie, T. (1978). *Odinala Ndi Igbo*. Ibadan: Oxford University Press.
- Udeagha, N. (2020). Values of Greetings in Igbo Traditional Culture and the Contemporary Society. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 7 (12). 43-62.
- Upah, Butari Nahum (2014). Languages in Contact: The Example of Jukun and English. *Papers in English and Linguistics (PEL)* 15.344- 353.